

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

som ”allmänt omöjlig” (163). En och annan ”lesbian evil” (172) figurerar också, men homosexuella män betraktas generellt med större avsky än lesbiska kvinnor, betonar Borgström. De senare kunde överses med – i synnerhet om det samkönade begäret agerades ut före kvinnorna träffat den rätte mannen så som den interimistiska principen förutsatte. Borgström kommenterar att dessa skilda logiker var vanliga vid denna tid; inte endast Sprengel omfattade dem. Därför uppfattades inte heller samkönad kärlek mellan kvinnor som lika hotfull som den mellan män, och därför var inte avståndstagandet och fördömandet gentemot den förra lika starkt. Det innebär inte att den var legitim. Inte ens i lagens mening.

Ett problem i analyserna av Krusenstjernas två sviter, i synnerhet i fråga om den senare kvantitativt mer omfattande, den om släkten von Pahlen, är att de innehåller ett virrvarr av litterära gestalter och inbördes släktförhållanden, inte sällan incestuösa. Såvida läsaren inte har berättelsen present för sig är det svårt att hålla ordning på det stora persongalleriet. Det blir helt enkelt för mycket namn. Detta faktum kan knappast läggas Borgström till last, men synes vara en ofrånkomlig konsekvens av genren, *le roman-fleuve*, vilket berättar en hel släkts öden. Mer sammanhållna är de tre avslutande romananalyserna: Almqvists *I tolfte timmen*, Subers *Charlie* och Boyes *Kris*. Dessa representerar en motsats till de förra analyserade texterna och utgör närmast en inversion av dem. Om de förra framställer samkönad kärlek som tillfällig och onaturlig, så ses den i de senare som beständig och naturlig. Om de förra låter den samkönade kärleken övervinnas av den olikkönade på slutet så sker inte så i de senare. Det känns uppfriskande även för läsaren att mönstren bryts – repressionen av den samkönade kärleken upprepas i varje analys och gör den till sist repetitiv och förutsägbar. (Givetvis drabbar sådan repression verklighetens människor än hårdare.)

Gertrud Almqvist skrev under pseudonym, men det hade inte varit nödvändigt vid denna tid. De andra två gjorde det inte, vilket indikerar att en radikalisering skett vid åren runt decennieskiftet 1930. I Borgströms historieskrivning var det först med kriget reaktionen kom. De tre sistnämnda, Almqvists, Subers och Boyes, visar större öppenhet inför samkönad kärlek än tidigare nämnda texter, men denna öppenhet skulle därefter inte återkomma förrän under 1900-talets senare decennier, hävdar Borgström. Men det är en annan historia. Kanske kommer den att bilda en fortsättning och

därmed skapa en trilogi om gestaltningen av samkönad kärlek i vår tid – kanske ytterligare kompletterad av poesistudier vilket jag föregrep inledningsvis. Borgströms ilska, hennes glöd och engagemang, tycks inte ha falnat.

Bibi Jonsson

Susanne Bär, ”*So seltsam und öde, eine verlassene Landschaft.*” *Umwelt und Natur in Nordlandromanen Knut Hamsuns*. Rombach Verlag KG. Freiburg in Breisgau/Berlin/Wien 2016.

Knut Hamsun (1859–1952) torde näst efter Henrik Ibsen vara Norges utförligast analyserade författare. I Sverige har såväl Per Olov Enquist som Sigrid Combüchen skrivit om honom. I Norge har forskare som Atle Kittang (*Luft, vind, ingenting: Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*, 1984, 1996) och Ståle Dingstad (*Hamsuns strategier: realisme, humor og kynisme* 2003) tolkat hans verk utifrån vår tids litteratursyn, en typ av forskning som gått svenska bokförlag förbi; dessa har hellre bekvämt inskränkt sig till att översätta böcker av typen Tore Rems *Knut Hamsun och resan till Hitler*. För de förlag som riktar sig till den så kallade bildade svenska allmänheten tycks det vara mera intressant att fördjupa sig i Hamsuns förhållande till nazismen än till hans verk. Inte ens Øystein Rottens *Biografien om Knut Hamsun: guddommelig galskap* från 1998 eller *Hamsun og fantasiens triumf* från 2002 har funnit nåd hos de svenska förlagen och översättarna – vilka naturligtvis kan försvara sig med att kvalificerade svenska läsare kan läsa norska.

I Tyskland är Hamsuns författarskap aktuellt för skandinavisterna och en forskningsöversikt gavs ut på 1980-talet. Däremot översätts inte norsk Hamsunlitteratur till tyska och han är knappast längre aktuell i den litterära debatten. Det senaste bidraget till den tyska Hamsunforskningen är Susanne Bärs vid Ludwig-Maximilians-Universität i München framlagda doktorsavhandling ”*So seltsam und öde, eine verlassene Landschaft.*” *Umwelt und Natur in Nordlandromanen Knut Hamsuns*. Hon begränsar sitt motiv till Nordlandsnaturens betydelse och sitt material till fem texter från skilda epoker från *Pan* (1894) och *Markens Grøde* (1917) till Auguststrilogin *Landstrykere* (1927), *August* (1930) och *Men Livet lever* (1933). Hennes eget angreppssätt är ekokritiken. Bär inleder med att

betona att det inte råder någon oenighet i forskningen om att naturen betyder mycket hos Hamsun, men att hennes profil är att, i motsats till tidigare forskare vilka fokuserat enskilda verk, betrakta motivets förändring under författarskapets utveckling. Hamsuns barndom på Hamarøy i Nordnorge åberopas inledningsvis, liksom hans sex år på den nordnorska gården Skovheim 1911–17.

Bär hänvisar till Edvard Beyer som menat att Sirilund i *Pan* motsvarar det nordländska Kerringøy och argumenterar vidare att det norrsken och de långa dagar som nämns i berättelsen förlägger den till de norra delarna av Norge. Hon lägger ned åtskillig energi på att skildra de samhälleliga förändringarna under berättelsens tid och betonar att tidsangivelsen 1855 ges redan i primärtexten. På liknande sätt söker Bär, exempelvis med hjälp av 1875 års myntreform, fixera plats och tid i de övriga romanerna. Mycken omsorg läggs ned på skildringen av utvecklingen i Nordnorge mellan 1850 och 1930: förändringar i bondesamhället, järnvägar, sjötransporter, utvandringen till Amerika och industrialismens långsamma intåg. Hon betonar exempelvis de för sillfisket goda åren fram till 1875 och missväxtens 1867. Människans tidigare självklara förhållande till naturen ersätts av nya valmöjligheter. Så småningom får orörd natur ett kulturellt värde. Hamsun kritiserar flera av dessa förändringar i sin tillbaka-till-jordenideologi. Hamsun ger ibland uttryck för åsikten att man omvandlat Norge till ett stort hotell för utlänningar. I stället för att utvandra bör de norska männen genom hårt arbete utnyttja norska myrar och skogar. Naturen blir hos Hamsun föremål för längtan, Øystein Rottem anser att naturen är ett rättensnöre. Bär instämmer i detta.

Bär ger oss läsare utförliga innehållsreferat och noterar de dubbla perspektiven i *Pan*: huvudpersonen löjtnant Glahns syn på sig själv och epilogens mot honom kritiska hållning. I referatet av *Markens Grode* lyfts huvudpersonen Isak fram, men i huvudsak intresserar sig Bär för det yttre händelseförloppet. Detsamma gäller huvudpersonen August, hans tvivelaktiga projekt, hans död och samhället Polden i Augusttrilogin. Bär noterar även förekomsten av årstidssymbolik. Medan *Pan* har en jagberättare, på vilken vi allt mer tvivlar, använder sig de senare romanerna av ett allvetande berättarperspektiv; genom att denne berättare ibland är opålitlig och ibland hyser ovishet uppstår dock en intressant svävning i perspektivet. Bär framhåller att berättaren på intet sätt kan likställas med den biografiska personen Knut Hamsun.

Bär går sedan snabbt in på en forskningsöversikt i kapitel tre. Först gäller det att bestämma naturbegreppet – distinktionen mellan natur och omvärld/miljö (*Umwelt*) är viktig. Vad gäller begreppet *Umwelt* (*environment*) går Bär tillbaka på Jacob von Uexküll och Alan Gilpin – den senare formulerar definitionen ”all aspects of the surroundings of humanity, affecting individuals and social groupings” (47); Bär, som särskilt intresserar sig för interaktionen mellan människa och natur, vill precisera något och stannar, liksom Grewe-Volpp, för *Umwelt* som människans fysisk-materiella och sociala (även urbana) omgivning.

Gränsen mellan natur och kultur är inte lätt att dra och den realitetsbetonande ekokritiken profilerar sig dels mot naturvetenskapen och dess subjekt/objekt-dikotomi, dels mot poststrukturalismen som vill lösa upp naturen till en produkt av kulturella föreställningar. Två teoretiker, vilka båda ser naturen som något mera än en kulturell produkt, nämns. Donna Haraway menar att ”nature is made, but not entirely by humans; it is a co-construction among humans and non-humans”, medan Katherine N. Hayles betonar ”the result of complex and active engagements between the unmediated flux and human beings” (42). Andra viktiga ideologer är Peter Finke, Christa Grewe-Volpp och Albrecht Koschorke, vilka på olika sätt framhållit hur viktigt vårt kulturbegrepp är för naturbegreppet. Till och med själva skiljelinjen mellan kultur och natur har varit föremål för debatt.

Bär söker sedan teckna miljömedvetenhetens historia genom att gå tillbaka till Ernst Haeckels *Generelle Morphologie der Organismen* (1866) och Rachel Carsons *Silent Spring* (1962). Hon skiljer mellan traditionell och ekologisk nauresetik: medan den traditionella betraktar naturen kontemplativt på distans, beaktar den ekologiska också konstens syn på naturen, söker närma sig naturen på dess egna villkor och förebygga destruktiv mänsklig praxis. Tänkare som Gernot Böhme visar hur den yttre naturen också gör oss medvetna om människans egen kropp och egen natur. Människan och den yttre naturen står i växelverkan.

Litteraturens fiktiva karaktär gör den enligt Bär särskilt lämpad att framställa möjliga former av livsvisdom och kunskap om livet. Naturen i sig är principiellt omöjlig att nå – vi kommer blott åt den genom våra förmimmelser. Ekokritiken definieras som disciplin av forskare som William Rueckert i *Iowa Review* 1978 och i en samlingsvolym av Cheryl Glotfelty 1996. Michael Cohen har fram-

hållit dess aktivistiska anspråk: ekokritiken vill inte bara nå kunskap, den vill också förändra. Ekokritiken får efter millennieskiftet genom Lawrence Buell också en sociocentrisk präglning. Bär redogör för skilda riktningar inom kulturekologin och nämner verk av Arne Næss, Julian H. Steward, William Paulson och Hubert Zapf (för vilken litteraturen är en kritisk metadiskurs). Litteraturvetenskapen måste i denna tradition dels öppna sig mot biovetenskaperna, dels betona litteraturens särskilda roll i egenskap av fiktion.

Eftersom Bär närmar sig Knut Hamsuns texter utifrån ekokritiska perspektiv, oftast utifrån begreppen natur och Umwelt, betecknar hon sitt angreppssätt som innehållsligt-tematiskt. Emellertid framhåller hon också språkets roll som förmedlare. Hon ansluter sig till Grewe-Volpp som betonat att naturen inte bara är en kuliss utan agerar med egen handlingskraft. Som föregångare beskriver hon Simon C. Estoks Shakespearestudier och hon nämner också Stefan Hofers tillämpning av metoden på Peter Handke.

I den tidiga Hamsunreceptionen (Lou Andreas-Salomé och Leo Berg) understryker man förhållandet av naturen i *Pan*. Den andra fasen representeras av Arild Linneberg som 1979 framhöll hur naturen och det mytiska ständigt återopas som yttersta förklaringsgrund för allt övrigt i berättelsen. Vad gäller *Markens Grode* kan Bär återopa en artikel av Henning Wærp med ekokritiskt perspektiv från 2010.

Bärs analys utgår i ett första steg från figurplanet. Med detta tycks hon mena naturbeskrivningar och de fiktiva personernas förhållande till naturen. I *Pan*, där naturen betraktas ur huvudpersonen Glahns perspektiv, beskrivs växter och djur detaljerat och livfullt, liksom väderförhållanden. Uppenbar är den mänskliga färgningens betydelse. I *Markens Grode* skildras årstidscykeln med vår och höst. Här står den odlade naturen i centrum, och huvudpersonen Isaks framsteg med sin gård betonas. Även i Augusttrilogin kan vi följa lantbrukets utveckling med brytning av ny mark och uppodling av myrar. Naturbeskrivningarna blir här mer differentierade och detaljerade, särskilt i *Landstrykere*, men årstidscykeln tjänar mestadels blott som bakgrund.

Människan är ständigt närvarande i alla de fem analyserade verken; det finns alltid aktörer i naturen och naturen betraktas ur en romanpersons blick. Berättarnas ambivalens och opålitlighet framhålls; Hamsun använder således inte sina

berättare som språkrör för sina idéer. I Augusttrilogin, som visserligen utspelas i Polden men också på andra platser, är persongalleriet större än i *Markens Grode* och Hamsun ger läsaren en inblick i allmänna förhållanden i den landsby som skildras. I *Men Livet lever* står också ett byggprojekt i fokus. I trilogin tycks människan känna sig allt mer oberoende av naturen, men interaktionen är hela tiden tydlig.

Särskilt viktiga är bönderna, Isak, nybyggaren vars förflutna förblir okänt, i *Markens Grode* och Ezra, en arbetsmyra som inte äger en egen gård, i *Landstrykere*. Det kroppsliga i beskrivningarna betonas av Bär; i ekokritiken finns ett starkt samband mellan kropp och natur. Vi får följa potatisodling, höskörd etc. Interaktionen med naturen är central också på ett allmänt plan, särskilt hur nybyggare odlar upp mark. Den förnöjsamme Karel står i kontrast till Amerikafararna. Gården Sellanraa i *Markens Grode* utvidgas allt mer.

I motsats till lantbruket står kapitalackumuleringen; Ezra är förvisso framgångsrik, men han utnyttjar inte kapitalets möjligheter. I frågan huruvida Isaks nybyggaraktivitet kan betraktas som en seger över naturen går Bär i dialog med norska forskare som Wærp och Åsfrid Svensen. Däremot tycks forskarna vara eniga om att den positiva relationen med djuren är viktig. Småbrukaren och fiskaren Joakim är en annan av de personer i Augusttrilogin vars relation till naturen framställs som god – trots att det exempelvis skildras hur han får en poppel att sjukna genom att gödsla den med kospillning. Mera framgångsrik är han när han gödslar sina marker med tång.

Den personlighetstyp som kommer utifrån gestaltas av Geissler i *Markens Grode* och August i trilogin. De fungerar i Bärs perspektiv som hjälpare. Geissler införskaffar jordbruksmaskiner, men hans intresse för gruvdrift kritiserar – Bär citerar här Rottem och konstaterar att både August och Geissler skildras ambivalent. Geissler beskriver sig som dimman och sin son som blixten – för honom är märkligt nog dimman positiv – och blir till sist alkoholist. Den idérike August, som i Beyers norska litteraturhistoria betraktas som en rörlig Peer Gynt-gestalt, står hos Bär kapitalismen nära med sina torrlägningsprojekt. Han betraktar inte ett vattenfall som natur eller symbol utan som ett ändamål: vad kan det tjäna till? I motsats till Geissler köper August mark och bygger ett påkostat hus och kommer därigenom att utöva starkt inflytande på byborna. Hans anskaffande av en överdimen-

sionell fårahjord betraktas med kritisk distans av berättaren.

Hamsuns negativa syn på turism gör sig gällande redan i *Pan*. Glahns skott stör sjöfåglarnas ro och Bär visar hur hans inställning till naturen är turistens distanserade. Detta blir särskilt synligt i verkets epilög. Konsul Gordon Tidemand i *Men Livet lever* är ett exempel på en person som varit borta från romanens by Segelfoss och återkommer med så mycket nytt att hans förhållande blir turistiskt.

Till de rent kapitalistiska personerna i *Markens Grode* räknar Bär Brede Olsen och i trilogin är inte heller August fri från den kapitalistiska profittanken och byborna har svårt att undvika hans stundom manipulativa projekt.

Isaks lojala hustru Inger fjärrar sig från naturen efter sin vistelse i staden och ser till sist bara nybyggaren i Isak; dennes naturlighet uppfattas negativt och religiositeten blir det enda som återstår för henne. Något liknande gäller Lovise Magrete, vars karaktär ändras efter hennes Amerikavistelse. Bär menar att Hamsuns kvinnobild är statisk; kvinnogestalterna tillmätts aldrig förmåga till positiv förändring, trots att Lovise Magrete inte tvingas återvända till sitt gamla liv. Vad gäller Edevart, en annan ambivalent gestalt, noterar Bär att tråden relateras till honom: asparna gestaltar hans egen oro.

Glahn i *Pan* förlorar i Bärs perspektiv helt sitt sinne för naturen när han skjuter sin trogne hund Æsop i stället för att överantvarda den till sin före detta älskade Edvarda. Såväl hav som himmel tycks honom småningom fientliga, när han fjärrat sig själv från naturen. På liknande sätt blir August för Bär såväl ytterst skyldig såväl till sin älskade Cornelias som till sin egen död – han drivs av och med sin (ironiskt nog) egen fårahjord ner i en avgrund. August får inte ens en sjömans död, han blir i Bärs perspektiv löjlig genom att hans död med fårahjorden av Hamsun metaforiskt jämförs just med döden på havet. Det finns vidare en tendens hos Hamsun att se hungersnöd och andra negativa ytringar av naturen som ytterst vållade av människan.

Det hade naturligtvis varit önskvärt med en mer sofistikerad analys efter Bärs grundliga genomgång av personer och deras förhållande till naturen. Denna uteblir emellertid och i stället fokuserar Bär på bilden av modernisering och industrialisering i romanerna. Hon väljer nu representativa avsnitt i de fyra sista valda romanerna; *Pan* träder i bakgrunden. Isak i *Markens Grode* utvecklar jordbruket genom omsorgsfulla inköp av maskiner, exempelvis en slättermaskin, medan Ezra i Auguststrilogin helt

avstår från tekniska hjälpmedel. Också odlande av potatis bidrar till utvecklingen. Även läskunnighet, speciellt när den tillämpas på bruksanvisningar, betraktas positivt. Högmod bedöms hos Hamsun, som man kunde förvänta sig, negativt.

Ibland drivs romanerna framåt av den tekniska utvecklingen – sålunda är koppargruvan viktig i *Markens Grode*, liksom cementfabriken i *August* som inte tas i bruk och bygget av bilgatan i Segelfoss i *Men Livet lever*. Berättaren kan döma sina romanpersoner utifrån deras inställning till fotogenlampan, både statussymbol och nyttoföremål. Vad gäller klockan och den moderna tidsmätningen råder viss oenighet i forskningen om Hamsuns inställning – entydigt positiv eller stundom tveksam? Bär ansluter sig till den senare linjen. Hon beskriver också inställningen till väffeljärn, symaskin och glasögon i *Markens Grode*. Den gemensamma nämnaren vad gäller berättarens attityd till teknisk förnyelse är att det gammaldags lantlivet utgör normen och att de nyuppfindingar som går i linje med eller utvecklar detta skildras positivt, medan de företeeser som är landsbygdslivet främmande kritiserar eller fördöms. Här nämner Bär också att Augusts misstro mot kråkan som förebadare av olycka strax före sin oväntade död fungerar ironiskt. Bär avslutar sitt avhandlingsavsnitt om modernisering och industrialisering med att påtala att naturbeskrivningarna är mest detaljerade i *Markens Grode* och de båda första böckerna i Auguststrilogin.

Så riktar sig Bär mot samebefolkningen och ger ytterligare en historisk översikt; 1673 påbörjas kolonisationen av samernas områden i Norge. Fram till 1960 består försöken att anpassa samerna till norskt språk och norskt levnadssätt. I *Pan* är Glahns bild av samerna snarast idealiserad i kraft av deras glädje och anpassning till naturen, medan värderingen i *Markens Grode* och trilogin är negativ med visst undantag för den i läkekonst kunniga kvinnan Aase i *Men Livet lever*, som till och med motsätter sig Augusts idéer. Samerna passar helt enkelt inte in i den idealiserade bilden av nybyggarnas Norge.

Bär återvänder sedan till den tveeggade skildringen av August och visar hur Hamsun ger läsaren en inblick också i Augusts inre tankar. I en diskussion av övriga romanpersoner noterar Bär att Hamsun låter bipersonen Joakim få hans egen födelsedag, den fjärde augusti.

Så gäller det att fokusera förändringar i romanernas slut som marginaliserar handlingen. Detta är givetvis tydligt i *Pan*, då epilogen framställer Glahns förhållande, bland annat genom en leo-

pardtrofé, till naturen som turistiskt – också döddandet av Æsop ifrågasätter Glahns förhållande till naturen. I *Markens Grøde* finns ingen plats för de utomstående och Hamsun kan exempelvis låta en tvivelaktig person emigrera till Amerika. I *August* ger berättaren nytt perspektiv genom bipersonerna Rolandsen och Gabrielsen med sina påkostade nya hus. I *Men Livet lever*, menar Bär, är slutet trots huvudpersonens våldsamma död mer balanserat, eftersom några negativt skildrade personer blir kvar i byn som störfaktorer.

Först i slutet av avhandlingen knyter Bär sin analys till artiklar och yttranden av Knut Hamsun som ideolog utanför fiktionen, bland annat det kontroversiella och civilisationskritiska yttrandet ”Af Norges Folk er Nordlændingen nu den minst skadede” i den polemiska skriften *Et Ord til os* (1910) där han går till försvar för bondenäringen och angriper skilda moderna fenomen.

Bär menar att Hamsuns verk i hennes perspektiv ger fiktiva bilder av den tidiga industrialiseringens problematik i Nordnorge. Den litterära diskursen tillmäts således i linje med ekokritikernas talesmän en central roll, bland annat genom att romanpersoner får förkroppsliga olika möjligheter och mot varandra stridande konsekvenser av utvecklingen. Det kulturellt otillgängliga överförs till språk. Hon tycks också mena att Hamsun åtminstone i viss mån är en föregångare till dagens miljömedvetna personer: industrialismen har negativa konsekvenser och en ändrad inställning till naturen är nödvändig. Avslutningsvis betonar hon att Hamsun inte formulerar praktiskt genomförbara lösningsförsök i sina verk.

I Norge är Knut Hamsun trots sina åsikter fortfarande föremål för en viss personkult; norska litteraturforskare lockar gärna med sig internationella kolleger på den åldrade Hamsuns igengrodda hala och branta stigar från husarresten till postkontoret och åser med viss tillfredsställelse hur de snubblar på grund av felaktig fotbeklädnad. Man kan befara att de kommer att betrakta Susanne Bärs avhandling på analogt sätt. Problemen med hennes arbete är nämligen uppenbara. Hennes betonande av litteraturens privilegierade roll som fiktiv, i motsats till sakprosans, borde ha underbyggts med analyser av Hamsuns icke-fiktiva texter, exempelvis tal och artiklar. Hamsuns texter kunde nämligen ge utmärkta belägg för en tes som nu blott har drag av förhoppning.

Avhandlingens teoretiska del, som omfattar närmare fjärdedelen av boken, imponerar genom att

vara aktuell och välinformerad vad gäller åsiktskillnader mellan forskare, men tyvärr används den föga i Hamsunanalysen. Bärs förhållande till Hamsuns texter är i huvudsak refererande och textstudierna slår in öppna dörrar. Hamsuns subtila analys av Glahns naturförnimmelser i *Pan* och berättarens tvetydiga syn på romanpersoner i *Markens Grøde* och Augusttrilogin nämns, men vi får aldrig den närläsning som kunde ha varit fruktbar. Glahn förmår exempelvis, trots sitt instrumentella förhållningssätt till fåglar, vilka mest uppträder som jaktobjekt och maträtter i stekt form, också formulera sensoriska förnimmelser av naturen, vilket kunde ha belysts i detalj.

Bärs avhandling är fylld av upprepningar, som om hon hade svårt att komma längre än till den faktiskt ganska mainstreamartade deskription som avhandlingen nu ger läsaren. Bär ligger Hamsuns textinnehåll nära, refererar det och skriver vidare på Hamsuns beskrivningar, men hittar sällan undertext, eller noterar den hamsunska stilens karaktär. Alltför sällan problematiserar hon sina rön. Detta är en föga framgångsrik metod. I vissa resonemang tycks Hamsuns verk rentav reduceras till sakprosa.

Hamsuns förhållande till nazismen nämns, men Bär missar den omständigheten att såväl Glahn som epilogförfattaren i *Pan* framvisar protofascistiska drag i sitt sätt att handla och relatera till makt (därmed inte sagt att de skulle ha Hamsuns sympati). Hamsun må ha missbrukats av norska nazister, men det var inte särskilt svårt för dem att finna textavsnitt att stödja sig på.

Den teoretiska strängheten gör att författaren stundom tycks måla in sig i ett hörn. Möjligen bidrar hennes uppenbara miljömedvetenhet till detta. Att Glahn skjuter sin hund är en destruktiv handling med djuppsykologiska och maktpsykologiska undertoner som här försvinner när blott aspekterna beaktas.

Varför läser vi Hamsun idag när relationsproblem, i synnerhet mellan yngre män och kvinnor, tycks ha ersatt röjning av ny mark, getskötsel och potatisodling som ämne för romankonsten? (En konflikt som uppstått efter Hamsuns tid, nämligen konflikten mellan agrar nytta av utdikning och naturbevarande skydd av våtmarker är numera ett ämne för tidningsartiklar, men knappast för fiktion.) Redan Bärs citat visar att Hamsuns texter ofta liknar virvelströmmar som drar in läsaren i berättarens mångsidiga resonemang eller en viss romanpersoners sätt att tänka. Få av oss engageras av

Hamsuns agrara ideologi som efter hans död allt mer kommit att te sig som en regressiv utopi.

De norska citaten ges genomgående både i original och i tysk översättning. Susanne Bärs ”*So seltsam und öde, eine varlassene Landschaft*” tillför inte den redan rika internationella Hamsunforskningen särskilt mycket, men eftersom viktig sekundärlitteratur är norskspråkig, bidrar boken till att ge en någorlunda adekvat aktualiserad bild av författarskapet inom det tyska språkområdet.

Roland Lysell

Pil Dahlerup, *Litterer reformation*. Copenhagen University Press. Köpenhamn 2016.

Var Martin Luther en stor författare? Var Hans Tausens bibelöversättningar (1535) *skön* litteratur? Den sortens frågor ställer Pil Dahlerup till Luthers och de danska reformatorernas texter i sin *Litterer reformation*. Här tar Dahlerup ett helhetsgrepp på de texter som trycktes i Danmark mellan åren 1523 och 1559, alltså åren mellan Kristian II:s (”Kristian tyrann”) flykt och Kristian III:s död. *Litterer reformation* är en del av Dahlerups stora danska litteraturhistoria, den som inleddes med *Dansk litteratur. Middelalder 1–2* från 1998, och följdes av *Sanselig Senmiddelalder* från 2010. Liksom dessa framställningar har *Litterer reformation* disponerats efter gener – en helt adekvat dispositionsprincip när litterariteten och de litterära greppen i texterna är det centrala: till en genre hör oftast vissa specifika litterära grepp.

Det första stora kapitlet ägnas Luther och hans litterära profil, sedan följer ett om de danska bibelöversättningarna, och alla de översättare som här var verksamma, inte bara Tausen utan också Christiern Pedersen, Frands Vormorsen, Christiern Pedersen och Peder Tidemand. Ett kapitel, ”Exit Maria”, ägnas helt åt jungfru Marias förvandling i de reformatoriska texterna. Predikogenren får som sig bör ett helt kapitel och Peder Palladius, en av den danska reformationens stora gestalter, *Visittatsbog* (cirka 1543) får ett litet kapitel. Psalmdikningen behandlas givetvis i ett kapitel, den reformatoriska berättelsen, till exempel fabler, likpredikningar i ett annat. Kapitlet ”Den syge messe” behandlar inte mässan, utan dramatiska genrer, där ibland skådespelet ”Den syge messe” och det avslutande kapitlet behandlar de stridsskrifter som utväxlades mellan de två lägren, inte sällan av synnerligen grov karaktär.

En svensk läsare kan inledningsvis påminnas om att den danska reformationen förlopte betydligt snabbare och våldsammare än den svenska. Kristians flykt kom att bli startpunkten för reformationen i Danmark, och särskilt i de stora handelsstäderna Viborg och Malmö fick de nya lärorna och praktikerna snabbt fäste hos invånarna. Att sedan kungarna (Fredrik I och Kristian III) stödde dessa rörelser och att Kristian III i den så kallade grevefejden (1534–1536) besegrat de motsträviga katolska biskoparna och adeln, bidrog kraftigt till att förloppet blev så snabbt. År 1536 förklarade kungen de danska biskoparna avsatta och 1537 utfärdades den så kallade Kirkeordinansen, den nya kyrkoordningen, som gjorde kungen till överhuvud för den danska, reformerade kyrkan. I Danmark bildar sedan de två årtalen 1536 och 1537 gränsen i den allmänna historieskrivningen mellan senmedeltid och tidigmodern tid, något som antyder hur intimt sammanflätade politik och religion är under denna epok i dansk (kultur)historia.

Dahlerups val av kronologiska ytterpunkter är med andra ord väl motiverat. Men hennes primära frågor handlar inte om texternas roll i politiken eller teologin – utan om deras estetiska värde. Är de god eller dålig litteratur? Den definition på litteratur som Dahlerup inledningsvis presenterar är mycket klok. Efter David Lodge delar hon begreppet i två delar: är texten skrivet i ett ”estetisk sprog” eller är den ”fiktion” (15), så är den litteratur. Hon tillfogar ytterligare ett delbegrepp: om texten använder ”figuration”, det vill säga ”begreber, tankar, fölelser omsat til konkrete personer (figurer) og deres handlinger og replikker” (16), så är den litteratur. ”Figuration” täcker hos Dahlerup inte bara vad man kallar symbolisk eller allegorisk framställning – Lukas berättelse om ärkeängeln Gabriels besök hos Maria, alltså ”Bebådelsen”, är ”figuration”, det vill säga en figurativ framställning av inkarnationen. Denna berättelse faller alltså utanför begreppet ”fiktion”, som definieras som ”ikke referentiel fortælling” (18). Dahlerup gör också det viktiga påpekandet att de tre aspekterna av litteraturbegreppet kan förekomma också i texter som inte förstås som ”litteratur”, och att man i dessa fall kan man tala om lägre eller högre grader av ”litteraritet”. Syftet med att applicera detta litteraturbegrepp på den danska reformationens texter är, deklarerar Dahlerup: ”at påvise reformationens betydning for tidens litteratur og omvendt at påvise litterære strategiers betydning for opbygningen af reformationens tekstunivers.” (26) I detta finns inget kritiskt